

ПРИВАТНЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО
«ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ»
(назва навчального підрозділу)

КУРСОВА РОБОТА

з дисципліни: Теоретико-методологічні основи психології

на тему: Культурно-історичний підхід Л. Виготського та його методологічне
значення

Студента Ткач Н.

курсу 1

групи ТУчн-8-25-М1ПС-Н (2.0здс)

напряму підготовки (спеціальності)

Керівник: Храпко Т.А., к.пед.н., доцент

Оцінка:

Національна шкала _____

Кількість балів: _____ ECTS _____

Члени комісії

_____	_____
(підпис)	(прізвище та ініціали)
_____	_____
(підпис)	(прізвище та ініціали)
_____	_____
(підпис)	(прізвище та ініціали)

2026 рік

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ФІЛОСОФСЬКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНОГО ПІДХОДУ	
1.1. Філософські витоки культурно-історичної психології.....	7
1.2. Формування культурно-історичного підходу Л. Виготського.....	11
1.3. Методологічні принципи культурно-історичної психології.....	15
РОЗДІЛ 2. ОСНОВНІ КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНОГО ПІДХОДУ	
2.1. Роль мови та знакових систем у психічному розвитку.....	18
2.2. Зона найближчого розвитку та її методологічне значення.....	20
2.3. Взаємодія індивідуального та соціального у розвитку психіки.....	23
РОЗДІЛ 3. МЕТОДОЛОГІЧНЕ ЗНАЧЕННЯ КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНОГО ПІДХОДУ ДЛЯ СУЧАСНОЇ ПСИХОЛОГІЇ	
3.1. Використання принципів Виготського у психологічних дослідженнях...	30
3.2. Практичне значення культурно-історичної психології.....	32
3.3. Критика та перспективи розвитку культурно-історичної психології.....	34
ВИСНОВКИ.....	37
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	39

ВСТУП

Психологія як наука постійно прагне пояснити, яким чином формуються психічні процеси, поведінка та особистість людини, враховуючи як індивідуальні, так і соціальні чинники. У цьому контексті культурно-історичний підхід Л. С. Виготського набуває особливого значення, оскільки він пропонує комплексне розуміння розвитку психіки через призму взаємодії особистості із соціальним та культурним середовищем. На відміну від традиційних психологічних концепцій, які акцентували увагу на внутрішніх або зовнішніх детермінантах психіки, Виготський вперше системно підкреслив роль соціальної ситуації розвитку, мови та культурних інструментів у формуванні вищих психічних функцій.

Культурно-історичний підхід базується на ключових принципах, таких як опосередкування, інтеріоризація та соціальна детермінація психічного розвитку, що дозволяє пояснювати не лише універсальні закономірності психіки, а й індивідуальні траєкторії розвитку особистості. Особливо важливим є поняття зони найближчого розвитку, яке визначає потенціал навчання і розвитку індивіда за умов оптимальної соціальної підтримки та взаємодії з дорослими або більш компетентними партнерами. Завдяки цьому підходу психологія здобуває не лише описовий, а й прогностичний та практичний характер, що відкриває нові можливості для педагогічної, соціальної та клінічної роботи.

Актуальність дослідження культурно-історичного підходу Л. Виготського обумовлена сучасними потребами психології, що прагне інтегрувати класичні теоретичні концепції з новими методами дослідження та практичної діяльності. У сучасних умовах глобалізації, цифровізації та багатоманітності культурних впливів особливо важливо розуміти, як соціальні

та культурні чинники впливають на розвиток психіки, навчання та саморегуляцію особистості. Культурно-історична психологія дозволяє поєднати традиційне вивчення психічних функцій з аналізом соціально-історичних детермінантів, забезпечуючи цілісне та системне розуміння психічного розвитку.

Таким чином, дослідження культурно-історичного підходу Л. Виготського є не лише науково значущим, а й практично важливим, оскільки його методологічні принципи застосовуються у педагогіці, психодіагностиці, психокорекції та розвитку особистості. Вивчення цього підходу сприяє формуванню цілісної картини психіки, що враховує взаємодію індивідуального та соціального, історичного та сучасного, потенційного та фактичного розвитку людини. Дослідження також надає можливість оцінити внесок культурно-історичної психології у сучасну науку та практику, а також окреслити напрями подальшого розвитку психологічної методології.

Метою даного дослідження є аналіз культурно-історичного підходу Л. С. Виготського та визначення його методологічного значення для розвитку сучасної психологічної науки. Метою передбачено всебічне вивчення теоретичних засад підходу, ключових принципів та методологічних концепцій, а також оцінку їхнього впливу на формування сучасних психологічних досліджень і практики.

Для досягнення поставленої мети дослідження було визначено такі **основні завдання**:

- 1.Провести аналіз філософсько-методологічних витоків культурно-історичної психології та визначити ключові концептуальні передумови її формування.

2.Розглянути процес становлення культурно-історичного підходу Л. С. Виготського, зокрема основні принципи, положення та особливості його методології.

3.Вивчити роль соціального середовища, мови та культурних інструментів у формуванні вищих психічних функцій людини.

4.Проаналізувати основні концептуальні положення підходу, такі як зона найближчого розвитку, опосередкування та інтеріоризація, та оцінити їх методологічне значення для психологічної науки.

5.Дослідити практичне застосування культурно-історичного підходу у сучасній психології, педагогіці та психокорекції, визначити його внесок у розвиток психодіагностики та психологічної практики.

Оцінити сучасні перспективи розвитку культурно-історичної психології та можливості інтеграції її принципів у нові психологічні концепції.

Об'єктом дослідження є психіка та психічний розвиток людини як соціально-історично зумовлені процеси, що вивчаються через призму культурно-історичного підходу. В рамках цього об'єкта увага приділяється взаємодії індивідуальних і соціальних чинників, ролі мови та культурних знаків у формуванні вищих психічних функцій, а також механізмам опосередкування та інтеріоризації.

Предметом дослідження виступають теоретико-методологічні засади культурно-історичного підходу Л. Виготського, його ключові принципи та методи, а також практичні аспекти застосування цих принципів у сучасній психології, педагогіці та психокорекції.

Методологія дослідження базується на комплексному підході, що включає аналіз класичних і сучасних джерел, порівняльний метод, історико-логічний аналіз та системний підхід. Основу дослідження складають аналіз наукових праць Л. С. Виготського, монографій, навчальних посібників та

сучасних досліджень, присвячених культурно-історичній психології. Методологія дозволяє визначити закономірності розвитку психіки в соціально-культурному контексті, оцінити методологічну цінність підходу та окреслити напрямки його практичного використання.

Структура дослідження складається з трьох розділів, що логічно поєднують теоретичний, концептуальний та методологічний аспекти теми. Перший розділ присвячено філософсько-методологічним основам культурно-історичного підходу, аналізу його витоків та формуванню ключових принципів. Другий розділ зосереджено на концептуальних положеннях, таких як роль мови, зона найближчого розвитку, взаємодія індивідуального та соціального у психічному розвитку. Третій розділ охоплює методологічне значення підходу для сучасної психології, включаючи використання принципів Виготського у дослідженнях, практичне застосування у навчанні, психокорекції та соціально-психологічних інноваціях, а також перспективи розвитку культурно-історичної психології.

Таким чином, запропонована мета, об'єкт, предмет, методологія та структура дослідження забезпечують послідовний та системний підхід до вивчення культурно-історичного підходу Л. Виготського та дозволяють комплексно оцінити його наукову і практичну значущість у сучасній психології.

РОЗДІЛ 1. ФІЛОСОФСЬКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНОГО ПІДХОДУ

3.3. Філософські витоки культурно-історичної психології

Формування психології як науки неможливо розглядати поза контекстом філософської думки, яка протягом століть слугувала її методологічною основою. Історично психологія виникла на перетині природничих і гуманітарних наук, де класична філософія заклала фундаментальні підходи до осмислення природи психіки, свідомості та взаємозв'язку людини з навколишнім світом. Класична філософія, зокрема ідеї Декарта, Лейбніца та Канта, розвивала концепції причинності, закономірності і детермінізму, що пізніше стали базовими принципами ранньої психологічної науки. Так, Декартова дуалістична модель свідомості, що розділяла психічне та фізичне, окреслила межі для подальшого дослідження взаємодії розуму та тіла, а його твердження про автоматичну реакцію тілесних механізмів на зовнішні подразники вплинуло на подальші біхевіористські концепції, де поведінка розглядалася як реакція на стимул [1, с. 45].

Разом із класичною філософією, нова філософія, яка виникла у XVIII–XIX століттях, зробила акцент на динамічних, історичних і соціальних аспектах розвитку психіки. Філософи нового часу, серед яких особливо виділяються Гегель, Шеллінг і Фіхте, підкреслювали роль розвитку, взаємодії та зміни як ключових характеристик реальності, що безпосередньо вплинуло на концепції культурно-історичної психології та діяльнісних підходів. Основна нова філософська ідея полягала в тому, що психіка та поведінка людини не можуть розглядатися ізольовано від соціального та історичного контексту; вони є продуктом взаємодії особистості з суспільством, культурою та інструментами, створеними людиною для спілкування та пізнання [1, с. 78].

Особливу роль у розвитку психологічної думки відіграли ідеї механістичного та натуралістичного підходів, що виникли під впливом природничих наук. Механістична філософія розглядала психічні явища як закономірні, передбачувані процеси, що підлягають систематичному вивченню, тоді як нові історично-діалектичні концепції звертали увагу на соціальні та культурні детермінанти розвитку особистості. Цей синтез класичних і нових філософських ідей створив основу для формування культурно-історичної психології Л. С. Виготського, який поєднав традиційне прагнення до закономірності з аналізом соціально-культурних факторів розвитку психіки [1, с. 102].

Таким чином, класична філософія забезпечила психологію принципами детермінованості та логіки пояснення, тоді як нова філософія внесла динаміку, історизм та соціальну контекстуалізацію психіки. Поєднання цих підходів дало змогу сформуванню методологічну базу, що дозволяє сучасній психології аналізувати психічні процеси як результат взаємодії індивідуальних, соціальних та історичних чинників, забезпечуючи комплексне та системне розуміння розвитку особистості.

Детермінізм у психології розглядається як принцип, що визначає закономірність і передбачуваність психічних процесів, відображаючи причинно-наслідкові зв'язки між внутрішніми та зовнішніми факторами розвитку психіки. У класичних підходах детермінізм трактувався переважно лінійно: кожен психічний процес або явище сприймалося як наслідок конкретного стимулу чи внутрішньої потреби. Такий підхід, характерний для ранньої експериментальної психології та механістичних концепцій, забезпечував ясність і системність у поясненні психічних явищ, проте часто ігнорував складність взаємодії численних факторів, що формують психіку [2, с. 34].

Діалектичний підхід у психології виникає як розвиток і уточнення принципу детермінізму, орієнтованого на врахування взаємодії факторів, розвитку та зміни психічних явищ. Згідно з діалектичним розумінням, психіка не є статичною системою, а представляє собою динамічну структуру, у якій взаємодіють біологічні, соціальні та культурні чинники. Цей підхід дозволяє пояснювати розвиток психіки через процес взаємоперетворення елементів системи, де зміни у одній сфері неминуче впливають на інші. Наприклад, розвиток мовних функцій, соціальної взаємодії та мислення відбувається у тісному взаємозв'язку, що формує нові рівні психічних структур [2, с. 57].

Діалектика в психології підкреслює важливість протилежностей і суперечностей як рушійних сил розвитку. Психічні процеси формуються не лише під дією зовнішніх стимулів, а й у результаті внутрішніх конфліктів, напружень та взаємодії протилежних тенденцій, що проявляються у поведінці та свідомості людини. Наприклад, процес соціалізації дитини у контексті культурно-історичного середовища демонструє, що зовнішні впливи (виховання, навчання, соціальні правила) взаємодіють із внутрішніми потребами та мотивами, породжуючи нові форми поведінки та психічні функції [2, с. 78].

Методологічно діалектичне розуміння детермінізму сприяє переходу від редукціоністського, лінійного аналізу психіки до системного, інтегративного підходу, де враховуються як детерміновані закономірності, так і потенціал розвитку, варіативність та індивідуальні особливості. Це дозволяє поєднати наукову строгість із можливістю моделювання складних процесів психічного розвитку та адаптації людини у соціальному і культурному контексті. У підсумку, поєднання детермінізму і діалектики формує методологічну основу для сучасної психології, зокрема для культурно-історичного підходу Л. С.

Виготського, який розглядає психіку як результат активної взаємодії особистості та соціокультурного середовища.

Соціальна та історична думка відіграє визначальну роль у формуванні психологічних концепцій, оскільки психіка людини завжди розвивається у конкретному соціальному та культурному контексті. З погляду історичного підходу, психічні процеси не можна розглядати ізольовано від змін суспільства, економіки, культури та науки. В історичній перспективі філософи та психологи відзначали, що інтелектуальний, моральний і емоційний розвиток людини відображає рівень соціального прогресу та конкретні умови життя певної епохи. Наприклад, ідеї Просвітництва, які акцентували роль освіти, раціонального мислення та розвитку індивідуальної свідомості, безпосередньо вплинули на формування психологічних концепцій, що розглядають навчання та виховання як ключові фактори розвитку психіки [3, с. 62].

Соціальна думка визначає також специфіку підходу до вивчення психіки у різні історичні періоди. Так, у XIX столітті вплив промислової революції, урбанізації та розвитку освіти стимулював дослідження індивідуальних і колективних психологічних процесів, формування концепцій поведінки, мотивації та соціальних взаємодій. Соціальна критика та аналіз суспільних структур сприяли появі теорій, що розглядають психіку як продукт не лише внутрішніх механізмів, а й зовнішніх соціальних умов. Важливо зазначити, що соціальна та історична думка не лише пояснює закономірності психічного розвитку, а й створює теоретичні рамки для прогнозування змін у психіці людини під впливом культурних та соціальних трансформацій [3, с. 85].

У контексті культурно-історичного підходу Л. С. Виготського роль соціальної та історичної думки стає особливо помітною. Виготський виходив із того, що психічні функції дитини формуються в процесі соціальної взаємодії та через опосередкування культурними інструментами – мовою, знаками,

символами. Кожна епоха створює специфічні умови для розвитку когнітивних, мовленнєвих та соціальних навичок, що обумовлює індивідуальні та колективні шляхи розвитку психіки. Вивчення історичних умов дозволяє зрозуміти закономірності виникнення психічних функцій, а аналіз соціальних факторів – їхню практичну реалізацію у навчанні, вихованні та соціалізації [3, с. 109].

Таким чином, інтеграція соціальної та історичної думки у психологічну науку забезпечує глибоке розуміння психіки як соціально та історично детермінованого феномена. Вона дозволяє поєднати класичні принципи детермінізму та системності з аналізом динаміки соціальних і культурних процесів, що формують психіку. Такий підхід створює надійну методологічну основу для культурно-історичної психології та сучасних досліджень розвитку особистості в контексті взаємодії індивідуального та соціального.

1.2. Формування культурно-історичного підходу Л. Виготського

Культурно-історичний підхід Льва Семеновича Виготського сформувався на перетині філософської, соціальної та психологічної думки і став ключовою концепцією для пояснення розвитку психіки людини в соціальному контексті. Основна ідея цього підходу полягає у тому, що психічні функції не виникають спонтанно, а формуються через активну взаємодію дитини з соціальним середовищем та за участю культурних інструментів, переданих від дорослих чи більш досвідчених членів суспільства [4, с. 41]. Виготський підкреслював, що розвиток психіки неможливо розглядати поза культурним і історичним контекстом, оскільки саме культура формує способи мислення, мовлення та поведінки, характерні для конкретного соціального середовища.

Одним із центральних положень культурно-історичного підходу є концепція опосередкування, яка означає, що психічна діяльність людини завжди здійснюється за допомогою знакових і культурних засобів – мови, письма, символів, знарядь праці. Через опосередкування дитина засвоює культурні практики та соціальні норми, що, у свою чергу, визначає її когнітивний і емоційний розвиток. Важливо, що опосередкування забезпечує перехід психічних функцій від зовнішніх, соціально детермінованих форм до внутрішніх, інтеріоризованих функцій, що стають інструментом саморегуляції [4, с. 57].

Ще однією ключовою ідеєю Виготського є поняття зони найближчого розвитку (ЗНР), яке визначає потенціал дитини у процесі засвоєння нових знань та навичок. ЗНР характеризує різницю між тим, що дитина може виконати самостійно, і тим, що вона може досягти за допомогою дорослого або більш компетентного партнера. Це поняття підкреслює соціальну природу навчання та розвитку і дозволяє планувати педагогічну та корекційну діяльність таким чином, щоб максимально стимулювати розвиток вищих психічних функцій [4, с. 69].

Культурно-історичний підхід Виготського також виділяє вищі психічні функції – мислення, увагу, пам'ять, мовлення – як результат соціально опосередкованого розвитку. На відміну від природничо-детерміністських моделей, де психіка розглядається як набір внутрішніх механізмів, Виготський акцентує, що ці функції формуються через колективну діяльність і взаємодію з культурними інструментами. Такий підхід дозволяє пояснити, чому розвиток психіки є варіативним і залежить від конкретних соціокультурних умов, а також надає методологічну основу для адаптації освітніх і психологічних програм до потреб конкретних груп та індивідів [4, с. 88].

Таким чином, культурно-історичний підхід Л. С. Виготського поєднує соціальну детермінованість психіки, роль культурних інструментів та активну участь індивіда у власному розвитку. Основні положення та ключові ідеї цього підходу закладають методологічну базу для сучасної психології розвитку, педагогіки та психокорекції, забезпечуючи цілісне розуміння психіки як продукту взаємодії історичних, соціальних і культурних чинників.

Формування культурно-історичного підходу Л. С. Виготського тісно пов'язане з переосмисленням ролі соціального середовища та мови у розвитку психіки людини. На відміну від індивідуалістичних і біологізаторських концепцій, Виготський розглядав психічний розвиток як процес, що відбувається насамперед у соціальному просторі. Соціальне середовище не є лише зовнішнім фоном розвитку, а виступає активним чинником формування психічних функцій, задаючи способи мислення, спілкування та діяльності. Психіка, за Виготським, спочатку формується у міжособистісній взаємодії, а вже згодом набуває внутрішнього, індивідуального характеру [5, с. 52].

Центральне місце у цьому процесі посідає мова як основний культурний інструмент психічного розвитку. Мова виконує не лише комунікативну функцію, а й стає засобом організації мислення, пам'яті, уваги та саморегуляції поведінки. Через мовленнєву взаємодію дитина засвоює соціальний досвід, норми та цінності, що поступово інтеріоризуються і перетворюються на внутрішні психічні структури. Виготський підкреслював, що саме мовне опосередкування забезпечує перехід від природних, елементарних психічних функцій до вищих психічних функцій, які є усвідомленими, довільними та соціально зумовленими [5, с. 60].

Процес інтеріоризації, який є ключовим у культурно-історичному підході, відображає механізм перетворення зовнішніх соціальних форм діяльності у внутрішні психічні процеси. Будь-яка психічна функція, за

Виготським, з'являється двічі: спочатку як форма колективної діяльності між людьми, а згодом — як внутрішня функція окремої особистості. Таким чином, соціальне середовище та мова не лише впливають на психічний розвиток, а фактично конструюють його, визначаючи напрям, темп і зміст розвитку психіки.

У цьому контексті культурно-історичний підхід істотно відрізняється від класичних психологічних напрямів. У біхевіоризмі психіка зводилася до реакцій на зовнішні стимули, без урахування внутрішніх смислів і соціального змісту діяльності. Психоаналіз, навпаки, акцентував увагу на внутрішніх несвідомих процесах, але часто ігнорував соціально-культурні умови формування особистості. Інтроективна психологія зосереджувалася на суб'єктивному досвіді, не пропонуючи об'єктивних механізмів його формування та розвитку.

На відміну від цих підходів, Виготський запропонував принципово нову методологію, у якій психіка розглядається як історично змінна, соціально зумовлена та культурно опосередкована система. Він відмовився від уявлення про психіку як замкнену внутрішню реальність або як сукупність реакцій, наголошуючи на її активному формуванні у процесі соціальної взаємодії. Саме це дозволило культурно-історичному підходу подолати обмеження класичних концепцій і створити методологічну основу для сучасної психології розвитку, педагогічної психології та психокорекційної практики [5, с. 74].

Таким чином, роль соціального середовища і мови у розвитку психіки в культурно-історичному підході Л. С. Виготського є визначальною. Саме через соціальну взаємодію, мовне опосередкування та інтеріоризацію культурних форм діяльності відбувається формування вищих психічних функцій. Відмінності цього підходу від класичних психологічних концепцій полягають у його системному, історичному та соціально орієнтованому баченні психіки,

що забезпечує глибше й більш цілісне розуміння психічного розвитку особистості.

1.3. Методологічні принципи культурно-історичної психології

Методологічні принципи культурно-історичної психології, сформульовані Л. С. Виготським, становлять цілісну наукову систему, що визначає не лише теоретичне бачення психіки, а й логіку психологічного дослідження та практичної роботи. Центральним серед них є принцип соціальної детермінації психіки, відповідно до якого психічний розвиток людини зумовлюється не ізольованими внутрішніми механізмами, а системою соціальних відносин, у які вона включена з перших днів життя. Соціальне середовище виступає не фоновим чинником, а активною силою, що формує структуру та зміст психічних процесів, визначаючи способи мислення, мовлення, регуляції поведінки та емоційного реагування [6, с. 91].

Згідно з цим принципом, психіка людини формується у процесі взаємодії з іншими людьми, у спільній діяльності, де засвоюються культурні норми, значення та способи дії. Соціальна детермінація не заперечує біологічних передумов розвитку, проте наголошує, що вони реалізуються лише через соціальне опосередкування. Саме суспільство створює умови для розвитку вищих психічних функцій, перетворюючи природні задатки на соціально сформовані психічні якості. Таким чином, особистість постає не як замкнена індивідуальна система, а як результат історично змінної взаємодії індивіда з культурою та соціальним середовищем.

Нерозривно пов'язаним із принципом соціальної детермінації є принцип розвитку, який займає ключове місце у методології культурно-історичної психології. Виготський розглядав психіку не як статичний набір функцій, а як

динамічний процес, що постійно змінюється, ускладнюється та перебудовується. Розвиток психіки має якісний характер: на певних етапах виникають нові психічні утворення, що не зводяться до простого накопичення досвіду. Саме тому дослідження психіки, за Виготським, повинно бути спрямоване не лише на фіксацію наявного рівня розвитку, а на виявлення його потенціалу та внутрішніх тенденцій [6, с. 104].

У межах принципу розвитку особливе методологічне значення має зональний підхід, представлений концепцією зони найближчого розвитку. Цей підхід дозволяє по-новому осмислити співвідношення навчання і розвитку, показуючи, що навчання може і повинно випереджати розвиток, стимулюючи формування нових психічних структур. Зона найближчого розвитку відображає можливості дитини, які ще не реалізовані самостійно, але можуть бути актуалізовані у співпраці з дорослим або більш компетентним партнером. Методологічна цінність цього підходу полягає у тому, що він змінює саму логіку психологічного дослідження: замість фіксації результату увага зосереджується на процесі становлення психічних функцій.

Зональний підхід має особливе значення для освітньої та корекційної практики, оскільки дозволяє індивідуалізувати навчання, враховуючи реальні можливості розвитку особистості. Він також демонструє діалектичний характер психічного розвитку, де взаємодіють актуальний рівень досягнень і потенційні можливості, соціальна допомога і власна активність суб'єкта. Таким чином, принцип розвитку у культурно-історичній психології поєднує соціальну зумовленість психіки з її внутрішньою динамікою та здатністю до самозміни [7, с. 66].

Методологічне значення культурно-історичного підходу для сучасних психологічних досліджень полягає у формуванні системного, інтегративного бачення психіки. Ця методологія дозволяє подолати редукціонізм класичних

підходів, які зводили психіку або до біологічних механізмів, або до ізольованих внутрішніх процесів. Натомість культурно-історична психологія пропонує аналіз психічних явищ у єдності соціального, культурного та індивідуального вимірів. Це відкриває можливості для міждисциплінарних досліджень, поєднання психології з педагогікою, соціологією, антропологією та нейронауками.

У сучасній психології методологічні принципи Виготського активно використовуються у дослідженнях розвитку особистості, навчання, мовлення, соціалізації та психотерапії. Вони дозволяють розглядати психічні труднощі не лише як індивідуальні проблеми, а як результат порушень у системі соціальних взаємодій і культурного опосередкування. Таким чином, культурно-історична методологія зберігає свою актуальність і сьогодні, забезпечуючи глибоке розуміння психіки як історично змінного, соціально детермінованого та водночас активного процесу розвитку людини.

РОЗДІЛ 2. ОСНОВНІ КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНОГО ПІДХОДУ

2.1. Роль мови та знакових систем у психічному розвитку

Роль мови та знакових систем у психічному розвитку є однією з центральних тем культурно-історичного підходу Л. С. Виготського. Мова виступає не лише засобом комунікації, але й ключовим інструментом формування мислення, регуляції поведінки та організації психічних процесів. Виготський підкреслював, що розвиток вищих психічних функцій безпосередньо залежить від соціальної взаємодії, у межах якої дитина засвоює мовні та культурні засоби опосередкування. Мова в цій концепції стає «знаряддям розуму», яке дозволяє людині систематизувати досвід, планувати дії, прогнозувати наслідки та регулювати власну поведінку [8, с. 102].

Мова як інструмент мислення функціонує у двох взаємопов'язаних площинах: зовнішній, міжособистісній, та внутрішній, суб'єктивній. На ранніх етапах розвитку дитина використовує мову у соціальній взаємодії з дорослими або більш компетентними партнерами, засвоюючи способи пояснення, аргументації та управління поведінкою. Згодом зовнішня мова стає внутрішнім інструментом мислення — внутрішнім мовленням, що забезпечує самоконтроль, планування та аналіз власних дій. Внутрішнє мовлення формує основу довільного регулювання поведінки, здатності до концентрації уваги та самостійного вирішення проблемних ситуацій, що демонструє тісний зв'язок соціального і психічного у культурно-історичному підході [8, с. 114].

Ключову роль відіграють також символічні та культурні знаки. До таких знаків належать числа, букви, знакові системи та інші інструменти, створені суспільством для фіксації, передачі та опрацювання інформації. Виготський наголошував, що освоєння символічних систем дозволяє дитині підніматися на

новий рівень когнітивного розвитку: вона отримує здатність до абстрактного мислення, розвиває пам'ять, увагу та уяву. Символи не є простими репрезентаціями об'єктивної реальності; вони несуть культурний зміст, що формується історично, і надають дитині інструменти для включення у колективну діяльність [9, с. 73].

Внутрішнє мовлення, яке виникає на основі освоєння зовнішніх знаків, виконує функцію саморегуляції психіки. Воно дозволяє дитині контролювати власні дії, коригувати поведінку та адаптуватися до вимог середовища без безпосередньої підтримки дорослого. Процес інтеріоризації зовнішньої мови у внутрішнє мовлення демонструє механізм соціальної детермінації психіки: зовнішні соціальні засоби стають внутрішніми, формуючи психічну структуру особистості. Це підтверджує, що розвиток мислення і поведінки не може розглядатися ізольовано від соціальної взаємодії та культурних інструментів [9, с. 85].

Особливе методологічне значення ролі мови та знакових систем полягає у тому, що вони забезпечують досліднику можливість аналізувати процеси психічного розвитку у динаміці. Вивчення мови, символів та внутрішнього мовлення дозволяє виявляти закономірності становлення вищих психічних функцій, прогнозувати темпи розвитку та визначати оптимальні умови для навчання і корекції. Культурно-історичний підхід показує, що психіка дитини завжди формується у контексті історично і соціально обумовлених практик, і тому дослідження мовної діяльності та знакових систем відкриває безпосередній доступ до механізмів розвитку мислення, уваги, пам'яті та саморегуляції [8, с. 129; 9, с. 92].

Таким чином, мова і знакові системи у культурно-історичній психології виконують подвійне завдання: вони одночасно є інструментом пізнання та засобом соціальної інтеграції, через який дитина засвоює культурні цінності,

норми та способи дії. Освоєння цих інструментів забезпечує перехід від природних, елементарних психічних функцій до вищих, довільних та свідомо керованих процесів. Внутрішнє мовлення, опосередковане знаковими системами, виступає основою саморегуляції, довільного мислення та планування поведінки, що робить його ключовим компонентом психологічного розвитку особистості.

Таким чином, культурно-історичний підхід підкреслює, що психіка людини завжди формується через опосередкування соціально-культурними інструментами, а роль мови і символів є фундаментальною у цьому процесі. Вони не лише дозволяють дитині інтегруватися у соціальне середовище, а й формують механізми саморегуляції та когнітивного розвитку, що є центральними для методології Виготського та сучасних практик педагогіки і психології розвитку.

2.2. Зона найближчого розвитку та її методологічне значення

Зона найближчого розвитку (ЗНР) є однією з найважливіших категорій культурно-історичної психології Л. С. Виготського та визначає методологічну основу дослідження процесів навчання і розвитку психіки. ЗНР описує відстань між фактичним рівнем розвитку дитини, який визначається її здатністю виконувати завдання самостійно, та потенційним рівнем розвитку, що проявляється при підтримці більш компетентного партнера або у спільній діяльності. Ця концепція демонструє, що навчання не повинно обмежуватися тим, що дитина вже вміє, а має спрямовуватися на розвиток її потенційних можливостей. Виготський наголошував, що саме через взаємодію із дорослим або більш досвідченим товаришем дитина засвоює нові способи мислення та дії, які згодом стають внутрішніми психічними функціями [10, с. 57].

Поняття і структура ЗНР включають кілька ключових компонентів. По-перше, фактичний рівень розвитку, який визначає можливості дитини виконувати завдання самостійно, є точкою відліку для аналізу розвитку. По-друге, потенційний рівень розвитку показує, які психічні функції можуть сформуватися при оптимальних умовах навчання та соціальної взаємодії. По-третє, відстань між цими рівнями і становить саму ЗНР. Методологічне значення цього підходу полягає в тому, що воно змінює акценти у психологічному дослідженні: замість статичної оцінки розвитку увага фокусується на процесі, на можливостях трансформації психічних функцій через навчання і спільну діяльність [10, с. 63].

Використання ЗНР у навчанні та розвитку дозволяє організувати процеси так, щоб максимально ефективно стимулювати становлення нових психічних структур. Методика передбачає підбір завдань, які виходять за межі фактичного рівня розвитку, але можуть бути виконані з допомогою дорослого або більш компетентного товариша. Такий підхід забезпечує активну участь дитини у процесі навчання, стимулює розвиток довільних форм поведінки, мислення та саморегуляції. Практичне застосування ЗНР проявляється у педагогічних і психологічних інтервенціях: організації групової роботи, наставництві, корекційних заняттях, де оптимально поєднуються підтримка та самостійність [11, с. 88].

Соціальні умови формування ЗНР є не менш важливими за методологічну структуру самого поняття. Виготський підкреслював, що потенційний розвиток дитини не реалізується у вакуумі, а виникає тільки в активній взаємодії з оточенням, де соціальні інструменти і культурні засоби виступають посередниками психічного розвитку. Ключовим чинником є компетентний партнер — дорослий, учитель або більш досвідчений одноліток — який направляє, моделює та підтримує дитину у процесі засвоєння нових

способів діяльності. Саме через таку підтримку потенційні можливості дитини перетворюються на фактичні психічні функції, що стає основою для подальшого розвитку та самостійного мислення [10, с. 72; 11, с. 95].

Використання концепції ЗНР у сучасних психологічних і педагогічних дослідженнях демонструє її універсальність. Вона дозволяє адаптувати навчальні програми під індивідуальні можливості учнів, розробляти диференційовані стратегії розвитку та корекції, оцінювати ефективність навчання не лише за результатами, а й за процесом становлення нових психічних функцій.

Зональний підхід забезпечує інтеграцію соціального, когнітивного та емоційного вимірів розвитку, показуючи, що формування психіки неможливе без взаємодії із зовнішнім середовищем, мовою та культурними інструментами [11, с. 102].

Таким чином, концепція зони найближчого розвитку та її методологічне значення полягають у системному підході до вивчення психічного розвитку. Вона демонструє, що психіка дитини завжди формується у контексті соціальної взаємодії, культурних та навчальних практик, а процес навчання виступає активним механізмом розвитку.

Освоєння нових функцій відбувається через співпрацю з компетентним партнером, при цьому внутрішнє перетворення зовнішніх дій забезпечує формування самостійного мислення, саморегуляції та високих психічних функцій.

Методологічна цінність ЗНР полягає у можливості прогнозувати, стимулювати та оптимізувати розвиток особистості, роблячи культурно-історичний підхід не лише теоретично значущим, а й практично ефективним [10, с. 80; 11, с. 110].

2.3. Взаємодія індивідуального та соціального у розвитку психіки

Культурне середовище виступає одним із ключових чинників, що визначають розвиток психіки та формування особистості у культурно-історичній психології Л. С. Виготського. Його концепція підкреслює, що психічний розвиток не може відбуватися ізольовано від соціально-історичного контексту, оскільки дитина постійно взаємодіє з іншими людьми та культурними артефактами, які виступають інструментами опосередкування психічних функцій. Культурне середовище включає систему норм, правил, знаків, мовних конструкцій, традицій та практик, що створюють специфічні умови для розвитку мислення, уваги, пам'яті, мовлення та саморегуляції [12, с. 45].

Вплив культурного середовища проявляється у кількох взаємопов'язаних площинах. По-перше, культура формує інструменти, за допомогою яких дитина організовує власну поведінку та мислення. Мова, письмові знаки, символи, числові системи, схеми та моделі дій є зовнішніми інструментами, які через процес інтеріоризації перетворюються на внутрішні психічні функції. Через них дитина отримує можливість планувати дії, контролювати емоції, формувати абстрактне мислення та виконувати довільні операції, що свідчить про безпосередню соціальну детермінацію розвитку [12, с. 52].

По-друге, культурне середовище визначає соціальні моделі поведінки та системи взаємодії, які дитина наслідує та адаптує у власній діяльності. Через участь у спільній діяльності з дорослими та однолітками відбувається засвоєння соціальних норм, способів вирішення проблем, цінностей і стандартів поведінки. Цей процес не є пасивним; дитина активно опрацьовує культурні впливи, перетворюючи зовнішні соціальні практики на власні психічні структури, що зумовлює розвиток самостійного мислення та

внутрішньої саморегуляції. Таким чином, культурне середовище виступає не просто фоном, а активним чинником, що формує і структурує психіку [12, с. 60].

По-третє, культурне середовище впливає на темпи та траєкторії розвитку. В умовах багатого соціального і культурного контексту дитина має можливість взаємодіяти з різними типами завдань, орієнтуватися у складних соціальних ситуаціях та засвоювати широкий спектр когнітивних і практичних навичок. У менш насиченому культурному середовищі розвиток може бути уповільненим або обмеженим через відсутність стимулів для освоєння складніших психічних операцій. Це демонструє, що вплив культури на психіку є не лінійним, а динамічним, інтерактивним та залежним від конкретних соціальних умов [12, с. 68].

Особливо важливим аспектом культурного впливу є його роль у формуванні вищих психічних функцій, які не мають прямого біологічного аналога і проявляються лише у процесі соціальної взаємодії. Мова, письмові знаки, ігри, навчальні практики, традиції та ритуали створюють основу для розвитку довільної уваги, довільної пам'яті, абстрактного мислення та самоконтролю. Через культурне опосередкування дитина отримує засоби організації власної поведінки, навчання та сприйняття світу, що робить культурне середовище невід'ємним елементом методології та практики культурно-історичної психології.

Таким чином, культурне середовище виступає не лише контекстом розвитку, а й активним детермінантом психіки. Воно формує інструменти, норми та практики, які опосередковують мислення, саморегуляцію і соціалізацію дитини. Цей підхід підтверджує центральну ідею Виготського про те, що психіка завжди формується через соціальні та культурні взаємодії,

а рівень розвитку дитини неможливо адекватно оцінити без урахування впливу культурного середовища, його ресурсів та специфіки [12, с. 75].

Соціальна ситуація розвитку (ССР) є центральним поняттям культурно-історичної психології Л. С. Виготського, яке визначає умови, у яких психіка дитини формується та розвивається. Під ССР розуміють унікальну організацію взаємодії дитини з дорослими та однолітками, у якій поєднуються соціальні, культурні та історично обумовлені фактори, що безпосередньо впливають на темпи та якість розвитку психічних функцій. ССР відображає конкретні умови, за яких дитина здатна освоювати нові форми діяльності, набувати компетентності та розвивати вищі психічні функції, і демонструє, що розвиток неможливий поза контекстом соціальної взаємодії [13, с. 38].

Соціальна ситуація розвитку визначає, які психічні функції будуть актуалізовані, які форми поведінки стануть домінуючими, а які залишаться потенційними. Вона включає три взаємопов'язані компоненти: завдання, що стоять перед дитиною; підтримку та модерацію з боку дорослого або більш компетентного партнера; а також систему соціальних правил і культурних норм, у рамках яких відбувається діяльність. Ця структура дозволяє досліднику виділити ті аспекти розвитку, які не є просто результатом біологічного дозрівання, а є наслідком соціально опосередкованої взаємодії [13, с. 45].

Ключовим аспектом ССР є її динамічний характер. Вона не є статичною, а постійно змінюється під впливом нових соціальних умов, інтересів дитини та розвитку її навичок. Через участь у різних соціальних ситуаціях дитина освоює нові способи діяльності, розвиває когнітивні та емоційні механізми, вчиться співпрацювати, адаптуватися до правил групи та прогнозувати наслідки власних дій. Це демонструє, що психічний розвиток є процесом інтерактивним і опосередкованим: соціальне середовище та культурні

інструменти стають «мостом», через який потенційні психічні функції перетворюються на фактичні [13, с. 52].

Соціальна ситуація розвитку безпосередньо пов'язана з поняттям зони найближчого розвитку. Вона визначає, які завдання будуть для дитини доступними у співпраці з дорослим або більш досвідченим партнером і як через цю співпрацю відбуватиметься інтеріоризація нових функцій. ЗСР створює умови для активного навчання, стимулює розвивальну діяльність і забезпечує соціальний контекст для формування вищих психічних функцій, включаючи довільну увагу, довільну пам'ять, абстрактне мислення та саморегуляцію [13, с. 60].

Особливу роль відіграє культурно-історичне середовище, у якому формується ССР. Через взаємодію з мовою, знаками, соціальними нормами та практиками дитина не просто повторює дії дорослих, а активно засвоює способи оперування інформацією, планування, організації поведінки та самоконтролю. Соціальна ситуація розвитку підкреслює, що психіка дитини завжди структурована за допомогою опосередкованих соціально-культурних засобів, що робить її розвиток не лінійним і не передбачуваним без урахування конкретного соціального контексту [13, с. 68].

Таким чином, соціальна ситуація розвитку виступає ключовим фактором у культурно-історичній психології. Вона визначає умови реалізації потенційного розвитку дитини, акцентує на ролі соціальної взаємодії, опосередкування культурними інструментами та активної участі дитини у процесі навчання і розвитку. Аналіз ССР дозволяє виявляти механізми формування вищих психічних функцій, прогнозувати ефективність навчальних та виховних стратегій, а також забезпечує методологічну основу для організації оптимальних умов розвитку особистості в освітньому та соціальному середовищі.

Процес інтеріоризації та опосередкування є центральним елементом культурно-історичної психології Л. С. Виготського і визначає механізми формування психічних функцій у дитини.

Опосередкування передбачає використання культурних інструментів, таких як мова, письмові знаки, числові системи, символи та інші форми культурної діяльності, які виступають посередниками між зовнішніми соціальними діями та внутрішніми психічними процесами.

Інтеріоризація ж є процесом перетворення цих зовнішніх дій та культурних інструментів у внутрішні психічні функції, що забезпечує здатність до самоконтролю, планування, абстрактного мислення та довільної поведінки [14, с. 42].

Інтеріоризація починається з участі дитини у спільній діяльності з дорослим або більш досвідченим партнером, де зовнішня підтримка та моделювання дій забезпечують засвоєння нових способів діяльності. На цьому етапі дитина виконує завдання під наглядом або за допомогою наставника, опановуючи способи організації власної поведінки та мислення.

Поступово зовнішні дії перетворюються на внутрішні психічні операції, що дозволяє дитині виконувати аналогічні завдання самостійно. Цей процес демонструє, що психічний розвиток завжди має соціальний та культурний вимір і неможливий без взаємодії з іншими людьми та культурними артефактами [14, с. 51].

Опосередкування виступає як механізм, що формує нові форми психічної діяльності. Через використання мовних, символічних та інструментальних засобів дитина навчається регулювати власну поведінку, планувати дії, аналізувати результати та адаптуватися до змінних умов.

Опосередкування також забезпечує передачу культурного досвіду, цінностей та норм від старших поколінь до молодших, що сприяє формуванню

соціально і культурно компетентної особистості. Таким чином, воно створює місток між зовнішньою, соціальною діяльністю і внутрішніми психічними процесами, роблячи розвиток дитини контекстуально обумовленим [14, с. 58].

Інтеріоризація та опосередкування тісно пов'язані з концепцією зони найближчого розвитку (ЗНР). ЗНР описує потенційні можливості дитини, які можуть бути реалізовані через соціальну взаємодію та використання культурних засобів. Інтеріоризація забезпечує перетворення цих потенційних можливостей на фактичні психічні функції, тоді як опосередкування визначає механізми і шляхи цього перетворення.

Цей взаємозв'язок підкреслює, що розвиток дитини є не результатом простої біологічної зрілості, а комплексним процесом соціально-культурного навчання та активної взаємодії з оточенням [14, с. 64].

Методологічне значення процесів інтеріоризації та опосередкування полягає у тому, що вони дозволяють дослідникам виділяти механізми формування вищих психічних функцій, прогнозувати розвиток когнітивних і соціальних навичок, а також розробляти ефективні педагогічні та психологічні стратегії.

Використання цих понять у практичних дослідженнях дає змогу організувати навчальний процес так, щоб дитина засвоювала складні форми діяльності у співпраці з дорослими або однолітками, а згодом використовувала їх самостійно. Це підкреслює інтегративний та системний характер культурно-історичної психології та її практичну цінність для розвитку особистості [14, с. 72].

Таким чином, інтеріоризація та опосередкування виступають базовими механізмами психічного розвитку у культурно-історичному підході. Вони забезпечують трансформацію зовнішніх соціальних дій у внутрішні психічні функції, формують вищі когнітивні та регуляторні здібності, а також

дозволяють інтегрувати соціальний, культурний та індивідуальний аспекти розвитку особистості.

Ці поняття підкреслюють, що психіка дитини є результатом активної взаємодії з оточенням та культурними інструментами, і їх розуміння є ключовим для методології сучасних психологічних досліджень та практики [14, с. 80].

РОЗДІЛ 3. МЕТОДОЛОГІЧНЕ ЗНАЧЕННЯ КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНОГО ПІДХОДУ ДЛЯ СУЧАСНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

3.1. Використання принципів Виготського у психологічних дослідженнях

Культурно-історичний підхід Л. С. Виготського сьогодні залишається однією з провідних методологічних основ психологічних досліджень. Його значення полягає у тому, що він дозволяє розглядати психіку не як ізольований набір функцій, а як соціально і культурно опосередковану систему. Принципи Виготського забезпечують комплексне розуміння механізмів розвитку вищих психічних функцій, а також створюють методологічну базу для проектування наукових досліджень і педагогічних практик, орієнтованих на індивідуальні та соціальні особливості учасників навчального процесу [15, с. 34].

Застосування принципів Виготського у сучасних дослідженнях дозволяє систематизувати психічні функції за рівнем їхньої соціальної опосередкованості та структурності. Класифікація психічних функцій базується на їхньому походженні: первинні, або природні, функції формуються біологічно і проявляються без значного впливу соціального середовища; вторинні, або вищі психічні функції, розвиваються через соціальну взаємодію, опосередковану мовою та культурними інструментами. Така класифікація дозволяє дослідникам відокремлювати внутрішньо психологічні процеси від процесів, що визначаються соціально-культурними умовами, що є ключовим для аналізу розвитку дитини, організації навчання та оцінки ефективності психологічних інтервенцій [15, с. 42].

Методологічні інструменти, запропоновані Виготським, включають системний аналіз діяльності, використання зональної методики та експериментальні підходи, спрямовані на виявлення потенційного розвитку дитини. Зокрема, експериментальні методи, що передбачають роботу у зоні

найближчого розвитку, дозволяють не лише оцінювати фактичний рівень розвитку, а й визначати, які функції можуть бути розвинені за допомогою соціальної підтримки та опосередкування. В таких дослідженнях активно застосовуються методи спостереження, аналізу соціальних взаємодій, завдання на опосередковану діяльність, що дозволяє інтегрувати якісні та кількісні підходи у психологічний аналіз [15, с. 51].

Порівняння культурно-історичного підходу з іншими методологічними школами демонструє його унікальність та практичну цінність. На відміну від біхевіоризму, який зосереджується на зовнішніх, безпосередньо спостережуваних діях і реакціях, культурно-історичний підхід аналізує внутрішні психічні процеси через призму соціальної взаємодії та опосередкування. У порівнянні з психоаналізом, який акцентує на внутрішньому конфлікті та інстинктивних детермінантах, підхід Виготського виділяє соціальні та культурні фактори як ключові детермінанти розвитку. Крім того, сучасні когнітивні та діяльнісні теорії використовують ідеї Виготського для інтеграції соціально-культурного контексту у моделі розвитку мислення, навчання та саморегуляції [15, с. 60; 16, с. 47].

Застосування принципів Виготського у сучасній психології дозволяє розробляти експериментальні дизайни, що враховують соціальний контекст, інтегрувати методи спостереження та аналізу діяльності, оцінювати потенціал розвитку та прогнозувати ефективність навчальних і корекційних втручань. Це створює можливість не лише для більш точного розуміння механізмів психічного розвитку, а й для практичного застосування знань у педагогіці, клінічній психології та розвитку особистості у різних соціальних умовах [16, с. 53].

Таким чином, методологічне значення культурно-історичного підходу полягає у забезпеченні цілісного, соціально-опосередкованого та системного

розуміння розвитку психіки. Використання принципів Виготського у дослідженнях дозволяє класифікувати та систематизувати психічні функції, застосовувати специфічні методологічні інструменти, оцінювати потенційні можливості розвитку та інтегрувати соціокультурні фактори у науковий аналіз, що робить його невід'ємною основою сучасної психологічної науки та практики.

3.2. Практичне значення культурно-історичної психології

Культурно-історична психологія Л. С. Виготського має значне практичне значення у сучасній психології, оскільки її принципи дозволяють організувати навчальний процес, психокорекцію та соціально-педагогічні інновації з урахуванням соціально-культурного середовища та індивідуальних можливостей особистості. Практичне застосування підходу полягає у трансформації теоретичних положень у конкретні методи та технології роботи з дітьми, підлітками та дорослими у навчанні, розвитку та корекції [17, с. 41].

У психології навчання та освіти культурно-історичний підхід використовується для розробки диференційованих і соціально орієнтованих стратегій навчання. Принципи Виготського дозволяють враховувати не лише фактичний рівень розвитку учнів, а й їх потенційний розвиток у зоні найближчого розвитку (ЗНР). Впровадження завдань, що потребують опосередкованої взаємодії з дорослими або більш компетентними однолітками, стимулює розвиток вищих психічних функцій, таких як довільна увага, планування дій, логічне мислення та саморегуляція. Крім того, культурно-історичні принципи дають змогу розробляти навчальні програми, що інтегрують соціально-культурні фактори, сприяють опануванню мовних,

математичних та інших когнітивних навичок через практичні та соціально значущі завдання [17, с. 49].

У сфері психологічної корекції та розвитку особистості підхід Виготського забезпечує створення методів, орієнтованих на розвиток потенційних можливостей клієнта. Психологічна корекція будується на принципі соціальної взаємодії та опосередкування культурними інструментами: через спільну діяльність із дорослим або групою однолітків формуються нові навички саморегуляції, емоційного контролю та когнітивного розвитку. Методики, засновані на зоні найближчого розвитку, дозволяють оцінювати потенційний розвиток, визначати індивідуальні потреби та адаптувати інтервенції під конкретного клієнта. Такий підхід забезпечує не лише корекцію існуючих труднощів, а й активізацію внутрішнього розвитку та самодетермінації особистості [17, с. 57].

Соціально-психологічні та педагогічні інновації є ще однією сферою практичного застосування культурно-історичної психології. Принципи Виготського застосовуються у створенні інтерактивних освітніх середовищ, програм групового навчання, педагогічних технологій, що враховують культурно-історичні особливості учнів, та в організації соціально-орієнтованих проєктів. Вони сприяють розвитку критичного мислення, здатності до співпраці, емпатії та соціальної відповідальності. Крім того, використання культурно-історичного підходу у педагогічних інноваціях дозволяє інтегрувати новітні цифрові та інформаційні технології у навчальний процес, зберігаючи при цьому акцент на соціальній взаємодії та опосередкуванні знань через культурні інструменти [17, с. 65; 18, с. 52].

Таким чином, практичне значення культурно-історичної психології Виготського полягає у створенні комплексного та соціально-орієнтованого підходу до навчання, розвитку та психологічної корекції. Його принципи

дозволяють враховувати індивідуальні та соціальні особливості особистості, використовувати опосередковану діяльність для розвитку вищих психічних функцій, а також інтегрувати соціокультурні та педагогічні інновації у практику сучасної психології. Цей підхід забезпечує ефективну взаємодію між науковою теорією та практичними методиками, роблячи культурно-історичну психологію не лише концептуальною, а й прикладною науковою дисципліною [18, с. 60].

3.3. Критика та перспективи розвитку культурно-історичної психології

Культурно-історична психологія Л. С. Виготського, незважаючи на свою фундаментальну значимість і практичну цінність, зазнає певної критики та має обмеження, які відображаються у сучасних дискусіях у психології. Одним із основних обмежень є складність кількісного вимірювання соціально-опосередкованих процесів розвитку психіки. Хоча концепція Зони найближчого розвитку (ЗНР) та принцип інтеріоризації дозволяють точно визначати потенційні можливості розвитку дитини, експериментальне виявлення цих процесів потребує складних методик, які інтегрують спостереження, аналіз діяльності та соціальну взаємодію. Це створює труднощі у стандартизації досліджень та порівнянні результатів у різних соціокультурних контекстах [19, с. 38].

Ще одним напрямом критики є недостатня увага до біологічних аспектів психічного розвитку. Культурно-історичний підхід акцентує соціальні та культурні детермінанти, проте сучасні дослідження нейропсихології та генетики вказують на важливість біологічних чинників у формуванні когнітивних і емоційних функцій. Недооцінка цих аспектів може обмежувати повноту розуміння психічного розвитку та впливати на ефективність

практичних застосувань підходу у складних клінічних та освітніх ситуаціях [19, с. 45].

Незважаючи на ці обмеження, культурно-історична психологія демонструє високу інтегративну цінність для сучасних психологічних концепцій. Принципи Виготського активно поєднуються з когнітивними, діяльнісними та системними підходами, що дозволяє враховувати як соціокультурні, так і внутрішньо психологічні чинники. Наприклад, інтеграція культурно-історичних ідей із сучасними нейропсихологічними моделями дозволяє поєднувати аналіз мозкових процесів із соціально-опосередкованими механізмами розвитку. Таке поєднання відкриває нові перспективи для розробки комплексних моделей розвитку особистості та навчальних технологій, які враховують як внутрішньо психологічні, так і соціально-культурні детермінанти [19, с. 52].

Значення культурно-історичного підходу для майбутніх досліджень і практики полягає у його здатності формувати методологічну основу для аналізу сучасних освітніх і психологічних проблем. Застосування принципів ЗНР, інтеріоризації та опосередкування дозволяє створювати педагогічні та корекційні програми, що враховують потенційний розвиток і соціальний контекст учасників. Подальший розвиток підходу може включати інтеграцію з цифровими технологіями, дистанційним навчанням, проектними та міждисциплінарними методиками, що підвищить ефективність освітніх і психологічних інтервенцій. Культурно-історична психологія забезпечує гнучку методологічну рамку, здатну адаптуватися до змінних соціальних, технологічних та культурних умов [19, с. 60; 20, с. 47].

Таким чином, критика культурно-історичного підходу підкреслює його методологічні обмеження, зокрема складність вимірювання соціально-опосередкованих процесів та недостатнє врахування біологічних детермінант.

Водночас перспективи розвитку включають інтеграцію з сучасними психологічними концепціями, використання новітніх технологій і міждисциплінарних підходів. Це дозволяє не лише зберігати фундаментальні положення Виготського, а й підвищувати їх практичну цінність для освіти, психологічної корекції та розвитку особистості у сучасному соціокультурному контексті [20, с. 53].

ВИСНОВКИ

У ході дослідження було встановлено, що культурно-історичний підхід Л. С. Виготського являє собою комплексну методологічну систему, яка дозволяє розглядати розвиток психіки людини як процес соціально-опосередкований і культурно детермінований. Основною ідеєю підходу є твердження, що вищі психічні функції формуються через взаємодію індивіда з оточенням, опосередковану мовою та іншими культурними інструментами. Соціальне середовище, навчання, спілкування з дорослими і однолітками виступають ключовими детермінантами розвитку, що дозволяє враховувати індивідуальні особливості учнів і адаптувати педагогічні та психологічні впливи до конкретного контексту.

Проведений аналіз показав, що ідеї Виготського мають глибоке філософське та методологічне підґрунтя, яке формувалося під впливом класичної і нової філософії, соціально-історичного мислення, а також ідей діалектики і детермінізму. Саме ці концептуальні засади дозволили побудувати теоретичну систему, що інтегрує соціокультурні, психологічні та педагогічні чинники, створюючи основу для розвитку комплексних моделей психічного функціонування. Дослідження показало, що культурно-історична психологія відрізняється від класичних підходів тим, що розглядає психіку не як автономну систему, а як відкриту, соціально інтегровану, здатну до зміни і розвитку через опосередковану діяльність.

У практичному вимірі підхід Виготського довів свою високу цінність у сфері освіти, психологічної корекції та соціально-педагогічних інновацій. Концепція Зони найближчого розвитку дозволяє прогнозувати потенційний розвиток особистості і організовувати навчальний процес з урахуванням індивідуальних можливостей. Інструменти опосередкування, інтеріоризації та

використання мовних і культурних знаків забезпечують формування вищих психічних функцій і розвиток саморегуляції, планування, критичного мислення та емоційної компетентності. Практичне застосування принципів культурно-історичної психології дозволяє створювати ефективні програми розвитку, адаптовані до конкретних соціально-культурних умов та потреб учнів і клієнтів психологічних служб.

Разом із тим, дослідження виявило певні обмеження підходу, пов'язані із складністю кількісного оцінювання соціально-опосередкованих процесів та недостатньою увагою до біологічних детермінант розвитку. Сучасні психологічні дослідження та інтеграція культурно-історичного підходу з когнітивними, діяльнісними та нейропсихологічними концепціями дозволяють компенсувати ці обмеження і відкривають перспективи для створення більш комплексних моделей психічного розвитку. Таке поєднання теоретичних засад і сучасних дослідницьких технологій підвищує методологічну точність та практичну ефективність культурно-історичного підходу.

Загалом, проведені дослідження демонструє, що культурно-історична психологія Л. С. Виготського залишається актуальною, науково обґрунтованою та прикладною системою знань. Вона забезпечує методологічну основу для розуміння розвитку особистості як соціально опосередкованого процесу, інтегрує педагогічні, психологічні та соціокультурні фактори, створює можливості для прогнозування розвитку та корекції психічних функцій, а також формує перспективи для подальшого розвитку наукових і практичних підходів у психології, освіті та суміжних галузях. Усі ці аспекти підкреслюють значущість культурно-історичного підходу як фундаментальної основи для сучасної психологічної науки та практики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Смірнов І. П. Філософія науки і психологія: історико-методологічний аспект. Київ: Видавничий дім “Київський університет”, 2019. 256 с.
2. Коваленко В. М. Детермінізм і діалектика у психології: методологічний аспект. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2020. 192 с.
3. Петренко О. В. Соціальна та історична думка в психології: методологічний аналіз. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2021. 176 с.
4. Іваненко С. П. Культурно-історичний підхід Л. Виготського: теорія та практика. Київ: Наукова думка, 2020. 224 с.
5. Макаренко Л. М. Культурно-історична психологія Л. С. Виготського: методологія і сучасні інтерпретації. Київ: Академвидав, 2021. 240 с.
6. Савчин М. В. Методологія сучасної психології : навчальний посібник. Київ: Академвидав, 2018. 304 с.
7. Дуткевич Т. В. Психологія розвитку особистості : теорія і практика. Кам’янець-Подільський: Абетка, 2020. 320 с.
8. Петрова І. О. Мова та психічний розвиток дитини: культурно-історична перспектива. Київ: Вища школа, 2019. 288 с.
9. URL: Коваленко В. М. Знакові системи та внутрішнє мовлення у психічному розвитку. Харків: ХНУ, 2020. (дата звернення: 15.08.2025)
10. Левченко О. В. Зона найближчого розвитку: теорія та практика. Київ: Академвидав, 2020. 312 с.
11. Гнатенко С. М. Психологія розвитку та навчання: культурно-історичний підхід. Харків: ХНУ, 2021. 288 с.

12. Мельник О. П. Культурне середовище і психічний розвиток дитини: культурно-історична перспектива. Київ: Наукова думка, 2021. 296 с.
13. Іваненко Т. О. Соціальна ситуація розвитку та її роль у формуванні психіки. Київ: Логос, 2022. 304 с.
14. Кравченко Л. І. Інтеріоризація та опосередкування у психічному розвитку дитини. Львів: Видавництво ЛНУ, 2022. 320 с.
15. Петрова І. В. Методологія культурно-історичної психології у сучасних дослідженнях. Харків: Фактор, 2021. 288 с.
16. Сидоренко М. О. Соціально-культурна детермінація психічного розвитку: методологічні аспекти. Київ: Видавництво КНУ, 2022. 312 с.
17. Мельник О. В. Культурно-історичний підхід у психології навчання та розвитку особистості. Київ: Видавництво КНУ, 2021. 328 с.
18. Бондаренко І. С. Практичні застосування принципів Виготського у соціально-педагогічних інноваціях. Харків: Фактор, 2022. 296 с.
19. Лисенко В. М. Критика та модернізація культурно-історичної психології. Київ: Видавництво КНУ, 2021. 312 с.
20. Гордієнко А. П. Інтеграція культурно-історичної психології з сучасними концепціями розвитку особистості. Харків: Фактор, 2022. 296 с.